

БӨЛІМ: ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ / ҚАЗАҚ ТІЛІ

Ұлттық құндылықтар мен тіл сабақтарының байланысы

ЖАРИЯЛАНДЫ 06.11.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР «Мәңгілік Ел», «Рухани жаңғыру», әдебиет, бағалау, дискурс, құзыреттілік, нормативтік-құқықтық негіз, тілдік тәрбие, ұлттық құндылық	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/183696/
--------------------------	--	--

Шарипова Ұлдана Абайқызы

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқу-тәрбие кеңістігінде ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері қарастырылады. Автор тілдің ұлттың негізі ретіндегі онтологиялық мәртебесін, әдеби мәтіннің құндылықтарды тасымалдаушы семиотикалық орта екенін дәлелдеп, сабақ мазмұнын жоспарлау, оқыту әдістерін таңдау және бағалау үдерісін ұйымдастыруда құқықтық-нормативтік құжаттар мен ұлттық идеялар («Рухани жаңғыру», «Мәңгілік Ел») аясында үйлестірудің жолдарын ұсынады. Зерттеу нәтижесінде ұлттық құндылықтарды тілдік-мәдени мазмұнмен кіріктіру, құндылыққа бағытталған оқу тапсырмаларын жобалау, мәтінмен жұмыс істеудің дискурстық стратегиялары және мектеп-ата-ана-қауымдастық серіктестігін күшейту тетіктері сипатталады.

КІЛТ СӨЗДЕР

ұлттық құндылық, тілдік тәрбие, әдебиет, дискурс, «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік Ел», нормативтік-құқықтық негіз, бағалау, құзыреттілік.

КІРІСПЕ

Ұлттық құндылық – ұлттың тарихи жады, дүниетанымы, тілдік болмысы мен мәдени кодын біріктіретін іргелі ұғым; ал тіл – сол құндылықтардың ең шынайы әрі табиғи көрінісі. Қазақ тілі мен әдебиеті сабағы – тілді меңгертумен қатар, тұлғаның құндылықтық бағдарын орнықтыратын тәрбие кеңістігі. Қазақстан Республикасының

«Тіл туралы» және «Білім туралы» заңдары білім мазмұнын ұлттық негізде құрудың құқықтық арқауын белгілесе, тәуелсіздік кезеңіндегі идеологиялық тұғырлар – «Рухани жаңғыру» және «Мәңгілік Ел» – мектептің тәрбиелік әлеуетін стратегиялық деңгейде айқындайды. Демек, тілді оқыту «не үйретеміз?» деген мазмұндық сұрақпен ғана шектелмей, «нені бағалаймыз?» және «қандай құндылыққа жеткіземіз?» деген мақсаттық өлшемдермен ұштасуы тиіс.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ ҰҒЫМЫНЫҢ ТІЛДІК-МӘДЕНИ ІРГЕТАСЫ

Ұлттық құндылықтарды түсіндіруде тілге антропоцентристік тұрғыдан қарау маңызды: тіл – ұлттың «жан дүниесін» танытатын басты тетік, ал сөз – құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін мәдени код. Қазақ ойшылдарының тілге берген бағасы («Тіл – жұрттың жаны» тәрізді тұжырымдар) ұлттық сананың іргесін тіл арқылы бекітудің маңызын көрсетеді; осы тұрғыдан алғанда, тіл сабағы тек грамматиканы меңгерту емес, мәдени-тарихи ес пен дүниетанымды жаңғырту алаңы. Жазба және ауызша дискурсқа сүйенген оқу тапсырмалары (мақал-мәтел, шешендік сөз, жыр, әңгіме) арқылы оқушы әділдік, ар-намыс, отаншылдық, мейірім секілді құндылықтарды өз тәжірибесімен ұштастыра отырып игереді; бұл – тілдік тұлғаны қалыптастырудың тәрбиелік өзегі.

ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНЫҢ МАЗМҰНДЫҚ АРХИТЕКТУРАСЫ

Тіл мен әдебиет сабақтарының мазмұны құндылықтарды тікелей қамтитын тақырыптық-мәтіндік желімен жобалануы тиіс: мысалы, қазақ эпосындағы ерлік, «Алтын адам» мен сақ дәуірі туралы мәтіндердегі тарихи жады, Абай поэзиясындағы адамгершілік императив, Мағжан мен Мұхтар шығармаларындағы еркіндік идеясы – бәрі де құндылықтық дискурсқа қызмет етеді. Бұл мәтіндердің тілдік-стилистикалық қабаттарын талдау (лексика-семантикалық өріс, троптар, композиция) оқушының аналитикалық ойлауын дамытумен қатар, ұлттық идеяға қатысты ұстанымын айқындауға жәрдемдеседі. Сабақ архитектурасы «оқылым-тыңдалым-айтылым-жазылым» дағдыларын құндылықтық рефлексиямен ұштастыратын тапсырмаларға сүйеніп, әр мәтіннен кейін оқушылар жеке және топтық эссе, пікірталас, дәйектелген жауап дайындау арқылы өз құндылықтық бағдарын нақтылайды. Мұндай интеграция ұлттық құндылықтарды «тақырып» деңгейінде ғана емес, тілдік әрекет пен шешім қабылдау мәдениетіне көшіруге мүмкіндік береді.

ҚҰҚЫҚТЫҚ-НОРМАТИВТІК НЕГІЗ ЖӘНЕ БІЛІМ САЯСАТЫНЫҢ БАҒДАРЛАРЫ

Ұлттық құндылықтарды тіл сабақтарына кіріктіру ҚР заңнамасымен және

стратегиялық құжаттармен үйлесімді болуы қажет. «Тіл туралы» заң мемлекеттік тілді қорғау мен дамытуды, қоғамдық қатынастарда тілдің мәртебесін нақтыласа, «Білім туралы» заң білім берудің ұлттық сипаттағы қағидаттарын бекітеді; жаңа тұжырымдамалық құжаттар (2023–2029 жылдарға арналған білім беруді дамытудың тұжырымдамасы) мектептің тәрбиелік құрамдасын күшейтуді міндеттейді. Бұл құжаттар оқу бағдарламасының құндылықтық компонентін күшейтуге, мектептің тәрбие жұмысын оқу үдерісімен табиғи біріктіруге және бағалау жүйесіне құндылық индикаторларын енгізуге құқықтық негіз береді. Мұғалім осы негізге сүйене отырып, оқу мақсаттарын «тілдік нәтиже + құндылықтық нәтиже» формуласы арқылы тұжырымдап, сабақ үлгісін құрастырады.

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» МЕН «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН САБАҚТА КІРІКТІРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы ұлттық сананы жаңғырту, бәсекеге қабілеттілік пен прагматизмді үйлестіру, туған жерге тағзым ету секілді бағыттар арқылы мектептегі тәрбие жұмысына анық бағдар береді; қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары осы бағдарларды мәтіндер мен тілдік әрекеттер арқылы нақты іске айналдыра алады. «Мәңгілік Ел» идеясының құндылықтары – азаматтық бірегейлік, еңбексүйгіштік, білім мен мәдениетке құрмет – әдеби кейіпкер мен тарихи тұлғалардың бейнесін талдауда, публицистикалық мұралар мен шешендік сөздерге негізделген пікірталастарда, жобалық жұмыстарда әртүрлі тілдік жағдаяттар арқылы меңгертіледі. Сабақта осы идеяларды оқылым мен жазылымға арналған дәйек, айтылымға арналған аргумент, тыңдалымға арналған дереккөз ретінде пайдалану оқушылардың құндылықтық рефлексиясын күшейтеді әрі әлеуметтік жауапкершілігін арттырады.

ӘДЕБИ МӘТІН ЖӘНЕ ҚҰНДЫЛЫҚ: ДИСКУРСТЫҚ ТАЛДАУ МЕН ОҚУШЫ ТӘЖІРИБЕСІН ҰШТАСТЫРУ

Әдебиет – құндылықтардың «тірі лабораториясы». Мәтінді дискурстық тұрғыдан талдау (автор позициясы, баяндаушы дауысы, мәдени интертекст, уақыт пен кеңістік семиотикасы) оқушының моральдық-этикалық дилеммаларды түсінуіне, тарихи-мәдени контексті саралауына мүмкіндік береді. Мәселен, тарихи жырлар мен романдар арқылы тәуелсіздік, елдік, ерлік құндылықтарының мағынасы нақтыланса, заманауи поэзиядағы «Мен» мен қоғам арасындағы байланыс адамгершілік жауапкершілік ұғымын тереңдетеді. Әдеби образды тіл құралдары (метафора, символ, реминисценция) – құндылықты сезіну тетігі; сол себепті тілдік талдау тек «құралды атауға» емес, «құралдың құндылықты қалай жасағанын» пайымдауға бағытталуы тиіс. Осындай тәсіл оқушының «құндылықты білемін» деңгейінен «құндылықпен өмір сүремін» деңгейіне өтуін қолдайды және мектептің тәрбие экожүйесімен табиғи сәйкестік табады.

БАҒАЛАУ, МЕКТЕП-АТА-АНА-ҚАУЫМДАСТЫҚ СЕРІКТЕСТІГІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ОРТА

Құндылыққа бағытталған сабақтың тиімділігі бағалау жүйесіне де тәуелді: критериалды бағалауда тілдік нәтижемен қатар, дәлелді пікір айту, этикалық норманы сақтау, мәдениетаралық құрмет көрсету секілді дескрипторлар көрініс табуы қажет. Мұндай дескрипторлар эссе, пікірталас, портфолио, жобалық жұмыс, әдеби кейіпкерге хат, дебат сияқты күрделі өнімдер арқылы бағаланады. Сонымен бірге, мектеп-ата-ана-қауымдастық серіктестігін күшейту (әдеби кештер, жергілікті ақын-жазушылармен жүздесу, тарихи-мәдени орындарға экспедиция, «Ұлттық киім күні», «Төл мереке» форматтары) құндылықтарды тәжірибеге көшіреді. Цифрлық ортада отандық басылымдар мен ресми платформалардағы қазақ тіліндегі сапалы мәтіндер, деректі материалдар, мультимедиялық контентті жүйелі пайдалану тілдік тәжірибені байытады әрі ұлттық құндылықтарға қатысты медиасауат қалыптастырады. Бұл бағыттар Үкімет пен ведомстволық құжаттарда тәрбиелік құрамдасты күшейту жөніндегі міндеттермен үйлеседі және мектептің білім беру миссиясын тұтас іске асыруға жағдай жасайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні – ұлттық құндылықтарды теориялық түсініктен өмірлік ұстанымға айналдыратын пәрменді тетік. Тілдің онтологиялық мәртебесі мен әдебиеттің құндылықтық әлеуетін бір арнаға тоғыстыратын құзыреттілікке бағытталған сабақтар құқықтық-нормативтік негіз, ұлттық идеялар және заманауи педагогикалық әдістермен ұштасқанда, оқушы бойында отаншылдық, жауапкершілік, әділдік, еңбексүйгіштік секілді қасиеттер орнығады. Бұл – мектептің тәрбие миссиясы мен білім сапасын бір уақытта күшейтетін, ұлттық болмысты жаңғыртатын және жаһандық сын-қатерлер жағдайында мәдени иммунитетті берік ететін стратегиялық жол.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Қазақстан Республикасындағы тіл туралы:** Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі №151-І Заңы (қазақша мәтін). Әділет. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_?utm_source
2. **«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы** (2007 ж. 27 шілде, №319). (қазақша мәтін). Әділет. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_?utm_source
3. **Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы** (қаулы). (қазақша мәтін). Әділет.

https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249?utm_source

4. **Барлық білім беру ұйымдарында оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспар** (қаулы). (қазақша мәтін). Әділет. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000873?utm_source

5. **«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру»** (қазақша толық мәтін). Ақорда ресми сайты. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy?utm_source

6. **«Мәңгілік Ел» құндылықтары** (оқу материалы, қазақша). textbook.tou.edu.kz. https://textbook.tou.edu.kz/books/119/1_2.html?utm_source

7. **Тіл - халық жанын танудың кілті** (қазақша талдамалық мақала). Әдебиет порталы. https://adebiportal.kz/kz/news/view/til-xalyq-zanyn-tanudyn-kilti__23653?utm_source

8. **Ұлттық құндылықтар - тәрбиенің төресі** (қазақша мақаласы). [Egemen Qazaqstan](https://egemen.kz). https://egemen.kz/article/376713-ulttyq-qundylyqtar-%E2%80%93-tarbieninh-toresi?utm_source

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.